

LAPSIKÖYHYYS HYVINVOINTIVALTIOISSA
Tutkimuskatsaus lasten näkökulmasta

Jana Makovetski
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Jyväskylän avoin yliopisto
Kevät 2021

TIIVISTELMÄ

LAPSIKÖYHYYS HYVINVOINTIVALTIOISSA - Tutkimuskatsaus lasten näkökulmasta

Jana Makovetski

Sosiaalityö

Kandidaatin tutkielma

Avoin yliopisto

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Teija Karttunen

Toukokuu 2021

Sivumäärä 20

Tutkimuksen tehtävänä oli selvittää, mitä lapsuudessa eletty aineellinen köyhyys merkitsee lasten arjessa hyvinvointivaltioissa. Tutkimuksen painopiste oli lasten omista kokemuksista heidän jokapäiväisessä elämässään. Tutkimuksessa on selvitetty sitä, miten lapsi kokee aineellista köyhyyttä ja mitä seuraamuksia ja haasteita aineellinen köyhyys tuo lapsen elämään sekä missä elämän osa-alueissa aineellinen köyhyys näkyy. Tutkimus koostuu 16 lähteestä, ja se on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Tutkielman aineiston muodostavat aiemmat tutkimukset lasten köyhyyskokemuksista. Suomalaisia tutkimuksia lasten kokemuksista on varsin niukasti, joten suurin osa aineistosta koostuu kansainvälisistä tutkimuksista. Tutkimustulosten käsittelyssä käytettiin menetelmänä teemoittelua.

Tutkimustulokset osoittivat, että lapset kokivat aineellista köyhyyttä enimmäkseen omien kulutusmahdollisuuksiensa kautta. Kulutusmahdollisuudet olivat kuitenkin yhteydessä moniin lapsen elämän osa-alueisiin. Aineellisen köyhyyden kokemus näkyi niin lasten psyykkisessä kuin fyysisessä hyvinvoinnissa ollen läsnä lasten arjessa. Lasten iällä oli selvä sidonnaisuus lasten kokemuksiin, sillä mitä vanhempi lapsi, sitä merkittävämmän hän koki aineellisen köyhyyden omassa arjessaan.

Tutkimustulokset osoittivat, että lapsia haastatteleamalla saa konkreettista tietoa heidän arjestaan arjesta köyhyyden keskellä ja näin esille nousevat ne epäkohdat joita lapset joutuvat kokemaan. Lasten kokemusten tutkimusta on vielä aika vähän ja sitä tulisi lisätä, jotta lasten äänet tulisivat kuuluviin. Lasten köyhyyden poistamisen tulisi olla jokaisen yhteiskunnan tärkein tehtävä. Jokaisella lapsella tulisi olla mahdollisuus tasavertaiseen lapsuuteen ikäistensä keskuudessa. Lapsille tulisi tarjota mahdollisuus lapsuuteen, jossa saa turvallisesti leikkiä, oppia ja kehittyä eri elämän osa-alueilla.

Avainsanat: Köyhyys, lapsuus, vähävaraisuus, lapsiköyhyys, aineellinen köyhyys, hyvinvointivaltio

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 LAPSIKÖYHYYS HYVINVOINTIVALTIOISSA	3
2.1 HYVINVOINTIVALTIO JA TILASTOTIETOJA KÖYHYDESTÄ.....	3
2.2 ABSOLUUTTINEN, SUHTEELLINEN JA AINEELLINEN KÖYHYYS	4
2.3 LAPSIKÖYHYYS JA SEN MITTAAMINEN	6
3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYS	7
4 AINEISTON TOTEUTUS	7
4.1 KUVAILEVA KIRJALLISUUSKATSAUS	7
4.2 AINEISTON HAKU	7
4.3 AINEISTON KUVAUS JA KÄSITTELY	8
5 LAPSET KOKEMUSASIAANTUNTIJOINA	9
5.1 MATERIA	9
5.2 KOTI JA LÄHEISET	11
5.3 VAPAA-AIKA JA SOSIAALISET SUHTEET	14
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	17
LÄHTEET	21

1 JOHDANTO

Kiinnostukseni lapsiköyhyyttä kohtaan on kasvanut oman työurani aikana. Olen kohdannut päiväkodissa, lastensuojelussa ja joukkojen johtajana harrastustoiminnassa toimimisen aikana lapsia, jotka elävät eriarvoisessa asemassa muihin saman ikäisiin verrattuna. Usein nämä lapset kokevat aineellista köyhyyttä ja sen mukana tulevia haasteita arjessaan. Meidän aikuisten, varsinkin lasten parissa työskentelevien ammattilaisten, on tiedostettava se, että jotkut lapset joutuvat vieläkin kohtaamaan köyhyyttä yhteiskunnassamme. Tämän tiedostaminen auttaa meitä aikuisia huomaamaan ne lapset. Lapsiköyhyyden vähentämisen ja poistamisen tulisi olla yhteiskunnassamme yksi tärkeimmistä tehtävistä, jotta lapsille mahdollistettaisiin tasavertainen kasvuympäristö ja tulevaisuus.

2000-luvun elintaso on kehittynyt nopeasti viime vuosisataan verrattuna. Ihmisten käsitykset hyvästä elintasosta ovat muuttuneet, ja minimielintason vaatimus on kasvanut kansalaisten keskuudessa. 2000-luvulla kulutusmahdollisuudet ovat kehittyneet, ja sitä mukaa ihmisten mahdollisuudet ostaa erilaisia hyödykkeitä ja kokea erilaisia aktiviteetteja ovat laajentuneet. Hyvinvointivaltiossa köyhänä elävä ihminen on elintasoltaan ja toimintamahdollisuuksiltaan eriarvoisessa asemassa. (Kallio & Hakovirta 2020, 15.)

Lapsiperheiden köyhyys ja lasten hyvinvointi ovat olleet Suomen mediassa aktiivisesti keskustelun aiheena koko 2000 -luvun ajan (Sauli & Salmi & Lammi-Taskula 2011, 535). Lapsiperheiden taloudellinen tilanne on heikentynyt 2000 -luvulla, ja siitä lähtien lapsiköyhyys on kasvanut (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 10). Suomen lapsiköyhyys ei ole huolestuttavalla tasolla verrattuna moniin EU-maihin, mutta ongelmana on kuitenkin Suomessa nopeasti lisääntynyt lapsiköyhyys (Jäntti 2010, 73).

Jokaisen lapsen kokemus omasta köyhyydestään on yksilöllinen. Lasten omat kokemukset köyhyydestä eivät tuota tilastollista tietoa, vaan kokemusten tarkastelu antaa konkreettista tietoa heidän kokemansa köyhyyden keskellä eletystä arjesta. (MLL 2010, 1.) Lasten kokemusten tutkimus antaa tietoa siitä, minkälaisissa elämäntilanteissa köyhyys näkyy, minkälaisia haasteita se tuottaa ja miten lapset itse pyrkivät omaan köyhyyteensä vaikuttamaan (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 3).

Lasten köyhyyden tarkastelu lasten kokemusten kautta antaa konkreettista tietoa paitsi lasten kanssa työskenteleville ammattikunnille myös päättäjille. On tärkeä kuulla lasten omia kokemuksia, koska

he joutuvat elämään köyhyyden keskellä. Sosiaalityölle tieto lisää asioihin puuttumisen mahdollisuutta ja antaa ymmärrystä köyhydessä elämisestä lasten näkökulmasta. Tällaisista tutkimuksista saatava tieto lisää toivottavasti erilaisia käytäntöjä ja väliintuloja lasten köyhyyden poistamiseen, ja näin ollen parantaa lasten asemaa yhteiskunnassamme.

Tässä kirjallisuuskatsauksessa tarkastelen köyhyyttä subjektiivisesta näkökulmasta katsoen, eli lasten kertomana ja heidän kokemuksiensa kautta. Ensin kerron suppeasti tilastotietoja ja sen jälkeen avaan lapsiköyhyyteen liittyviä olennaisia käsitteitä. Kolmannessa luvussa kerron tutkimuskysymyksistä ja neljännessä luvussa käyn läpi tiedonhankintaprosessia sekä aineiston analyysiä. Viidennessä luvussa käsitelen tutkimustuloksia, jotka nousivat esille. Lopuksi kerron johtopäätöksiä.

2 LAPSIKÖYHYYS HYVINVOINTIVALTOISSA

Tutkielman alkuun kerron hieman tilastollisia tietoja ja määrittelen hyvinvointivaltion käsitteen lyhyesti. Tilastolliset tiedot antavat käsitystä ongelman suuruudesta eri puolella maailmaa. Sen jälkeen koen tärkeäksi määrittellä yleisesti sekä köyhyyden määritelmän että köyhyyden eri muotojen määritelmiä, jotta lukija tiedostaisi, kuinka laaja käsite köyhyys on. Kerron lyhyesti myös köyhyyden mittaamistavoista. Mittaamistavat antavat tietoa siitä, minkälaisia tuloksia eri mittaustavoilla voi saada. Tämän luvun viimeisessä osiossa määrittelen lapsiköyhyyttä ja sen mittaamistapoja.

2.1 Hyvinvointivaltio ja tilastotietoja köyhyydestä

Hyvinvointimalleja on eri maissa erilaisia. Yleensä hyvinvointivaltioissa on toimiva sosiaaliturvajärjestelmä, mikä takaa jokaiselle kansalaiselle minimiturvan siinä yhteiskunnassa, missä hän asuu. Hyvinvointivaltioissa pidetään kansalaisten elintasoja ja toimeentuloa tietyllä tasolla, joten absoluuttista köyhyyttä ei pääse syntymään. (Wikipedia 2021.)

Alle 18-vuotiaita koko maailman väestöstä on 37 prosenttia, ja köyhimmät lapset asuvat kehitysmaissa (Shamrova & Lampe 2020, 2). Euroopassa köyhyydessä eläviä lapsia on vähemmän eroja lapsiköyhyyteen liittyen löytyy Pohjois-Euroopan ja Etelä-Euroopan väliltä. Huonoimmat tilanteet ovat Bulgariassa, Romaniassa, Kreikassa ja Ukrainassa. Näissä maissa vuonna 2016 vakavaa aineellista puutetta koki joka viides lapsi, kun taas Ruotsissa vain joka sadas lapsi koki vastaavanlaisen tilanteen. (Limani & Gábos & Baroma & Kopasz 2020, 21-22.)

Tilastokeskuksen elinolotilaston (2020) mukaan vuonna 2018 eli Suomessa 15,8 prosenttia ihmisistä köyhyydessä ja syrjäytymisriskissä. Henkilö, joka kokee suhteellista pienituloisuutta, vajaatyöllisyyttä tai vakavaa aineellista puutetta, luokitellaan ryhmään köyhyys- tai syrjäytymisriskiryhmään kuuluvaksi. Pienituloisten henkilöiden määrä kasvoi 0,5 prosenttia vuonna 2019 edelliseen vuoteen verrattuna. Pienituloisten kotitalouksien määrä koko maassa oli 12,3 prosenttia. (SVT 2019, 1.)

Korkeimmillaan lapsiköyhyys oli Suomessa vuonna 2007 ollen tällöin 13,9 prosenttia. Seuraavina vuosina lapsiköyhyys laski, mutta pysyi edelleen 10 prosentin yläpuolella. (Sauli ym. 2011, 537.) Vuosina 2013-2017 lapsiköyhyys lähti uudestaan tasaiseen kasvuun ollen vuonna 2017 uudestaan 13,9 prosenttia (Kallio & Hakovirta 2020, 48).

Moni lapsi ei kuulu tilastollisesti köyhyiden luokkaan, mutta lapsi saattaa kuitenkin kokea aineellista köyhyyttä omassa arjessaan. Vanhempien koulutus ja työssäkäynti eivät välttämättä suojaa lapsia köyhyydeltä. (Kallio & Hakovirta 2020, 16.) Subjektiiivinen näkökulma on yksi tapa arvioida lapsiköyhyyttä. Tällöin otetaan huomioon henkilön oma mielipide siitä, kokeeko hän olevansa köyhä vai ei. (Kangas & Ritakallio 2008, 15.)

2.2 Absoluuttinen, suhteellinen ja aineellinen köyhyys

Köyhyys on laaja käsite ja sen määrittelemiseen ei ole yhtä ja ainoaa tapaa (Kallio & Hakovirta 2020, 9). Köyhyys on yksi pahimmista talousahdingon muodoista (Hakovirta & Rantalaiho 2011, 344). Köyhyyden jako absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen on yleisin tapa määritellä köyhyyttä. Hyvinvointivaltioissa puhutaan useimmiten suhteellisesta köyhyydestä. Köyhyyttä voidaan kutsua myös pienituloisuudeksi tai vähävaraisuudeksi. (Moisio 2006, 639.) Köyhyys luo eriarvoisuutta samassa yhteiskunnassa asuvien ihmisten välille (Lemetyinen 2014, 106). Köyhyydessä elävän ihmisen elämä voi olla rajoitettua. Hänen mahdollisuutensa käyttää omia kykyjään, elää sosiaalista elämää ja pitää omasta hyvinvoinnistaan huolta voi olla haasteellista. Ihminen saattaa tuntea häpeää siitä, ettei kykene elämään yhteiskunnan toivomalla tavalla. (Krok 2009, 15.)

Köyhyyden mittaaminen on haasteellista. Eri mittareilla voi tulla eri tuloksia. Köyhyyden mittaamiseen tulisi käyttää moniulotteisia mittareita, jotta tulokset olisivat oikeudenmukaisempia. Tulosten arviointiin olisi relevanttia käyttää yhden kriteerin sijasta monia kriteereitä. Esimerkiksi henkilön luokittelua köyhäksi ei tulisi arvioida pelkästään hänen tulojensa perusteella, vaan tulisi arvioida myös hänen kykyään esimerkiksi hankkia välttämättömiä perushyödykkeitä. (Kallio & Hakovirta 2020, 16-17.)

Absoluuttisella köyhyydellä viitataan lähinnä kehitysmaiden köyhyyteen, jolloin ihmisen perustarpeisiin vastaaminen on puutteellista (Lemetyinen 2014, 105). Tällöin ihmisen ravinnonsaanti,

vaatetus tai asumisen vähimmäisedellytykset ovat puutteelliset (Kallio & Hakovirta 2020, 73). Absoluuttisessa köyhydessä elävän ihmisen energia menee yleensä omien ja perheen perustarpeiden tyydyttämiseen, kuten esimerkiksi ruoan hankintaan. Tällaisissa olosuhteissa yleensä kouluttautumiseen ei ole mahdollisuutta, ja siitä johtuen köyhyden kierre on jatkuva ja ylisukupolvinen. (Hakovirta & Kallio 2014, 156.) Maailmanlaajuisesti on absoluuttista köyhyyttä määritelty alle 1,9 dollarin elämisellä päivässä (Kallio & Hakovirta 2020, 74). Kehitysmaissa köyhyden pahimmat seuraukset lapsiin ovat aliravitsemus ja lapsikuolleisuus (Shamrova & Lampe 2020, 3).

Yleensä suhteellisen köyhäksi määritellään ne kotitaloudet, joiden tulot jäävät alle 50 prosenttia yhteiskunnan puolen väestön keskituloista. Kotitalouksilla on rahaa, mutta ei kuitenkaan riittävästi perusasioiden hankintaan. Suhteellisen köyhyden mittaaminen ei kuitenkaan anna tarkkaa tietoa siitä, että onko kotitalouden köyhyys lyhytaikaista tai jatkuvaa ja kuinka kauas köyhyysrajasta kotitalous asettuu. (Karvonen & Salmi 2016, 7.) Hyvinvointivaltiossa köyhä voi jäädä yhteiskunnan keskivertaisesta elintasosta hyvin kauas omalta elämäntyylyltään. Köyhänä ei välttämättä voi toteuttaa omaa elämää haluamallaan tavalla. (Kallio & Hakovirta 2020, 14.) Suhteellinen köyhyys rajoittaa mahdollisuuksia harrastuksiin, sosiaalisiin suhteisiin, kulttuurisiin kokemuksiin, vapaa-ajan aktiviteetteihin ja pukeutumistyyliin (Lemetyinen 2014, 105). Köyhyys vaikuttaa myös asumiseen, esimerkiksi jos asuu Suomessa tukien varassa, saadaksean täysimääräistä asumistukea, on asunnoksi valittava Kelan hyväksymä kohtuuhintainen asunto (Krok 2009, 15).

Aineellisella köyhyydellä tarkoitetaan kotitalouden kyvyttömyyttä hankkia siinä yhteiskunnassa, missä asutaan, normina pidettäviä tavaroita tai palveluita (Shamrova & Lampe 2020, 3). Aineellisella köyhyydellä on yleensä yhteys kotitalouden tuloihin. Pelkästään tulot eivät kuitenkaan ole aineellisen köyhyden relevantti mittari. Kotitaloudet, joissa tulot on määritelty alle köyhyysrajan, eivät välttämättä koe aineellista köyhyyttä, kun taas köyhyysrajan yläpuolella olevat kotitaloudet saattavat kärsiä aineellisesta puutteesta. (Karvonen & Salmi 2016, 8-9, 55.)

Aineellisen köyhyden mittauksessa ei tarkastella pelkästään kotitalouden tuloja vaan myös tarpeellisten hyödykkeiden hankintakykyä (Shamrova & Lampe 2020, 3). Tällainen tarkastelu antaa tietoa kotitalouksien elinoloista ja aineellisen hyvinvoinnin tilanteesta (Limani ym. 2020, 21). Tulokset antavat konkreettista tietoa kotitalouden kyvystä toimia tasavertaisesti yhteiskunnassa eri elämän osa-alueilla (Karvonen & Salmi 2016, 8-9). Lasten kohdalla aineellisena hyvinvointina voi

esimerkiksi tarkastella sitä, onko lapsella omanikäisille sopivia vaatteita, elektroniikkaa tai mahdollisuus harrastukseen (Karvonen & Salmi 2016, 55).

2.3 Lapsiköyhyys ja sen mittaaminen

Lapsiköyhyys on monitahoinen ilmiö, ja tästä johtuen sen määrittelemine on haasteellista. Lapsiköyhyydessä on hyvinvointivaltioissa kyse pääsääntöisesti aineellisesta köyhyydestä, joka heijastuu myös lapsen elämän osa-alueisiin. (Karvonen & Salmi 2016, 7.) Lapset eivät voi itse valita, mihin perheeseen he syntyvät ja näin voi väittää, että jotkut lapset syntyvät köyhyyteen. Aineellinen köyhyys rajoittaa lapsen kehitystä ja on yhteydessä lapsen sosiaalisiin, psykologisiin, fyysisiin ja kulttuurisiin kokemuksiin. (Andersen & Meiland 2019, 95.)

Yleensä lasten köyhyyttä mitataan samalla tavalla kuin suhteellista köyhyyttäkin. Lapsi määritellään köyhäksi, kun kotitalouden käytössä olevat tulot jäävät alle köyhyysrajan. (Jäntti 2010, 66.) Tällainen mittaustapa ei ota huomioon kotitalouden asumiskustannuksia, velkoja, säästöjä ja muita mahdollisia menoja. Lasten näkökulmasta suhteellisen köyhyyden mittaaminen ei kerro oikeaa tulosta siitä, mikä on kotitalouden materiaallinen niukkuus ja jakautuuko materian määrä tasavertaisesti perheen jäsenten kesken. Samoissa tulotasoissa olevissa kotitalouksissa lapsen kohdistettu materian määrä voi vaihdella runsaasti. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 9.)

Maiden tavat ja kulttuuriset erot määrittelevät sen, mitä aineellisia hyödykkeitä juuri siinä maassa pidetään tärkeinä ja välttämättöminä. Sama pätee lasten aineellista hyvinvointia tarkasteltaessa. Lastenkin kohdalla on aineellista hyvinvointia verrattava siihen yhteiskuntaan, jossa lapsi asuu. Vanhempien uskomukset tai kulttuurinen tausta saattavat myös vaikuttaa siihen, mitä aineellisia hyödykkeitä he pitävät tärkeinä tarjota lapsille. (Shamrova & Lampe 2020, 2.)

Parhaan tiedon aineellisen puutteen kokemuksista lapsuudessa saa kysymällä sitä lapsilta. Lapset osaavat parhaiden määritellä sen, mitkä ovat heidän arjessaan tärkeät aineelliset hyödykkeet. (Shamrova & Lampe 2020, 2.) Parhaalla tavalla tietoa lapsilta saa käyttämällä mittarina materiaalista deprivatiota. Tällöin lapsille esitetään juuri heille kehitettyjä kysymyksiä. Kysymyksiä on elinolosuhteista, tärkeiden hyödykkeiden puutteista ja osallistumisen mahdollisuuksista. Lapset eivät yleensä osaa kertoa sitä, mitkä ovat heidän kotitaloutensa tulot ja menot, mutta heille rakennettuihin ikätasoisesti sopiviin kysymyksiin he pystyvät vastaamaan. (Kallio & Hakovirta 2020, 19-24.)

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYS

Kirjallisuuskatsauksen tehtävänä oli selvittää, mitä lapsuudessa eletty aineellinen köyhyys merkitsee lasten arjessa. Tutkimus on rajattu lasten subjektiivisiin kokemuksiin, niin että painopiste on lasten omissa kokemuksissa heidän jokapäiväisessä elämässään. Tutkimuksessani on tarkasteltu seuraavia tutkimuskysymyksiä: 1. Miten lapsi kokee aineellisen köyhyyden, minkälaisia seuraamuksia ja haasteita se tuo elämään. 2. Missä lapsen elämän osa-alueissa aineellinen köyhyys näkyy.

4 AINEISTON TOTEUTUS

4.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Tutkimukseni on kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Kirjallisuuskatsauksessa käytetään tekniikkaa, jossa tutkitaan aiempia tutkimuksia ja niiden tulosten pohjalta kirjoitetaan oma tutkimus. Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta käytetään eniten, sillä siinä ei ole määritelty tarkkoja sääntöjä. Kirjallisuuskatsaus auttaa rakentamaan jostakin asiakokonaisuudesta kokonaiskuvan ja tunnistamaan sen ongelmia. (Salminen 2011, 3-4.)

4.2 Aineiston haku

Aloitin tutkielmani aineiston tiedonhaun Google Scholar-hakupalvelusta. Seuraavaksi tein haut Jyväskylän yliopiston kirjaston Jykdok-hakupalvelusta kansainväliseen e-kirjastoon ja Social Services Abstracts-tietokantaan. Lisäksi tein kohdennetun haun Yhteiskuntapolitiikka-lehden vuosikertoihin. Lähteitä löytyi myös lumipallometodilla toisten lähteitteni lähdeluettelosta tai tekstistä.

Käytin aineiston hakemiseen seuraavia hakusanoja: *köyhyys, lapsuus, vähävaraisuus, lapsiköyhyys, aineellinen köyhyys, lasten kokemukset*. Samoja hakuja tein englanniksi sanoilla *poverty, childhood,*

deprivation, child poverty, material poverty, children's experiences. Käytin Boolean menetelmää yhdistelmällä hakusanoja AND ja OR- sanoilla.

Aineisto on rajattu vuosiin 2000-2021. Mukaan on valittu aineistoja, jotka käsittelevät lapsiköyhyyttä hyvinvointivaltioissa. Valitsin mukaan sellaiset artikkelit, jotka vastasivat omaan tutkimuskysymykseeni sekä käsitelivät lasten aineellista köyhyyttä ja sen seuraamuksia. Mukaan valitsin sellaiset lähteet, joissa lapset kertoivat köyhyyden kokemuksiaan omasta tai toisten köyhyydestä. Rajasin tutkielmasta pois ne lähteet, jotka oli kirjoitettu ennen 2000-lukua, eivät kertoneet hyvinvointivaltioista ja joissa lasten oma ääni ei tullut kuulluksi.

4.3 Aineiston kuvaus ja käsittely

Tarkastelun aineisto koostuu 16 lähteestä. Käytin analyysimenetelmänä teemoittelua. Nostin tekstistä esille usein esiintyviä tyypillisiä piirteitä ja asiakokonaisuuksia lasten aineelliseen köyhyyteen liittyen. Jaoin samanlaista asiainsisältöä olevat asiat samaan kappaleeseen tulosluvussa. Lähteistä neljä on suomalaisia ja 12 on ulkomaalaisia. Ulkomaalaiset artikkelit on kirjoitettu englanninkielellä. Lumipallometodilla löydettyjä lähteitä on seitsemän. Salomaan (2014) gradusta otetussa lähteessä Hakovirta ja Rantalaiho (2012) käsittelevät keväällä 2011 kerättyjä 5. ja 8. luokkalaisten lasten teemahaastatteluja. Kirjasta *Lapsiperheiden köyhyys* löydetystä lähteessä Haanpää ja Roos (2014) käsittelevät 5., 7. ja 9. luokkalaisten kerättyjä kyselyjä köyhyydestä. Samasta kirjasta löydetystä toisessa lähteessä Harju ja Thorød (2011) käsittelevät Ruotsissa ja Norjassa tehdyssä laadullisessa tutkimuksessa lasten köyhyyttä lasten näkökulmasta. Hakovirran (2011) tutkimuksesta *Lapsuudentutkimuksen näkökulmasta taloudelliseen eriarvoisuuteen* otetut lähteet ovat kaikki englanninkielisiä. Chaplin ja John (2007) käsittelevät artikkelissaan 8-18- vuotiaiden kokemuksia materiaalisesta köyhyydestä. Redmond (2009) käsittelee artikkelissaan lasten näkökulmia köyhyydestä. Van der Hoek (2005) tarkastelee 6-16 vuotiaiden lasten kokemuksia köyhyydestä. Attreen (2004) kvalitatiivisessa tutkimuksessa on otettu huomioon lasten ääni köyhyyden käsittelemisessä.

5 LAPSET KOKEMUSASIAANTUNTIJOINA

Tässä osiossa tuon esille kirjallisuuskatsausaineistosta esille nousseita tuloksia. Tulokset pohjautuvat lasten kertomuksiin omasta tai toisten köyhyyskokemuksista. Kokemuksissa on esitelty niitä yleisimpiä epäkohtia, joita lapset itse toivat esille köyhyyden keskellä eläessään. Osiot on jaettu teemoittain, jotta lasten kokemukset olisi helpompi hahmottaa aihealueittain.

5.1 Materia

Materiaaliset ja konkreettisesti näkyvät asiat ovat lasten keskuudessa tärkeitä. Lapset luokittelevat ihmisiä materian perusteella eri taloudellisiin luokkiin. Lasten keskuudessa ulkonäöllä ja vaatetuksella sekä tavaroiden omistamisella on suuri merkitys. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 58-64.) Lapset vertailevat itseään samanikäisiin kulutustavaroiden omistamisessa. Lapset eivät halua olla eriarvoisessa asemassa, johon köyhyys usein lapset laittaa. Lapset ovat alttiita kiusatuksi tulemiselle. Lapset pyrkivät kaikin keinoin pysymään mukana ikätasoisessa kuluttamisessa ja peittelemään omaa todellista taloudellista tilannettaan. (Lemetyinen 2014, 108.)

Käyttöraha nousi lasten vastauksissa tärkeälle sijalle (Main & Pople 2011, 8). Rahan tärkeys korostui erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Yleensä lapset tarvitsivat rahaa kavereiden kanssa tehtäville yhteisille kaupp- ja pikaruokaravintolareissuille. Rahaa käytettiin eniten naposteltaviin, makeisiin tai ruokaan. (Haanpää & Roos 2015, 73.) Lapset kertoivat tarvitsevansa rahaa erilaisiin sisäänpääsymaksuihin. Suosittuja olivat elokuvissa sekä huvipuistossa käyminen (Lemetyinen 2014, 109). Lapset arvioivat sopivaksi käyttörähäksi 5-20 euroa viikossa (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 51). Käyttörahan saanti oli sidoksissa lapsen perheen taloudelliseen tilanteeseen. Lapset, jotka kertoivat perheen taloudellisen tilanteen olevan haasteellinen, eivät saaneet käyttörahaa ollenkaan tai saivat sitä harvoin. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 50; Knight & O'Connell & Brannen 2011, 4.)

Lapset arvostivat uutta elektroniikkaa. Taloudellisesti huono-osaisilla lapsilla olikin usein vanhanmallinen tai rikkinäinen puhelin. Lapset kertoivat tärkeäksi omistaa myös tietokoneen tai pelikonsolin sekä internetin, jotta pääsisi kavereitten kanssa pelaamaan. Lapset kertoivat säästävänsä rahaa uuteen puhelimeen tai uuden pelin ostamiseen. (Haanpää & Roos 2015, 74; Hakovirta &

Rantalaiho 2012, 49; Main & Pople 2011, 8.) Lapset luokittelivat älypuhelimien välttämättömien tavaroiden joukkoon. Suurimmalla osalla lapsista oli älypuhelin. Lapset, joilla sellaista ei vielä ollut, halusivat oman älypuhelimien. Älypuhelimien tärkeys tuotiin esille sosiaalisten suhteiden ylläpidossa. Jos lapsella ei ollut puhelinta, hän jäi monen asian ulkopuolelle. Jonkin verran puhelinta käytettiin myös muuhun toimintaan, kuten koulutehtävien tekoon, musiikin kuunteluun, ohjelmien katsomiseen tai pelaamiseen. (Haanpää & Roos 2015, 87; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 45-49.)

Oikeanlaisten vaatteiden omistamisen tärkeys nousi esille hyvin monessa haastattelussa. Lapset puhuivat vaatteistaan paljon. Vaatteet saivat moneen muuhun asiaan verrattuna korkean painoarvon. Merkkivaatteet ja tavalliset vaatteet jakoivat lapset eri ryhmiin. Vaatteet kertoivat lasten mukaan perheen taloudellisesta tilanteesta. Merkkivaatteiden käytön kerrottiin olevan mahdollista vain hyvin toimeentulevien perheiden lapsilla. Lapset osasivat kuitenkin hyvin arvioida, mikä ero on haluamisella ja oikeanlaisella tarpeella. Aina tietynlaisen vaatteen puuttuminen ei tarkoittanut sitä, että ei olisi varaa siihen, vaan sitä ettei lapsi halunnut esimerkiksi kyseisiä kenkiä. (Haanpää & Roos 2015, 87; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 58.)

Ikä vaikutti suuresti lasten kokemuksiin oikeanlaisista vaatteista. Iän myötä vaatteiden merkitys korostui lasten keskuudessa. (Haanpää & Roos 2015, 74.) Vaatteet mahdollistivat joukkoon kuulumisen, itsensä ilmaisemisen ja vaikuttivat suuresti lapsen itsetuntoon (Chaplin & John 2007, 5). Oikeanlaisten vaatteiden puute laittoi lapset eriarvoiseen asemaan muiden samanikäisten joukossa. Tyttöjen keskuudessa vaatteiden merkitys oli hieman suurempi kuin poikien keskuudessa (Hakovirta, & Rantalaiho 2012, 81). Vääränlaisten vaatteiden käyttäminen saattoi pahimmissa tapauksissa johtaa porukasta pois sulkemiseen ja kiusatuksi tulemiseen (Attree 2004, 685; Redmond 2009, 7; Ridge 2011, 80). Yleisin tapa kiusata oli haukkua tai huomauttaa esimerkiksi jostain vaatteesta. Tällainen kohtelu tuntui lapsista pahalle ja he kokivat nöyryytystä ja häpeäntunnetta. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 87; Harju & Thorød 2011, 9; Lemetyinen 2014, 107.)

Köyhien perheiden lapset pitivät tärkeänä pysyä mukana ikäistensä tyyliin, ja heillä oli usein huoli oikeanlaisten vaatteiden puuttumisesta. Pitkittänyt köyhyys tarkoitti usein sitä, että lapset eivät pystyneet vastaamaan vertaisryhmän kulutuskulttuuriin ja eivät näin ollen pystyneet hankkimaan oikeanlaisia vaatteita. (Ridge 2011, 75; Sletten 2010, 295.) Vaatteita ostettiin käytettyinä tai halpaketjuliikkeistä. Vaatteita hankittiin ainoastaan erittäin suureen tarpeeseen. Lasten kertomuksissa tuli esille, että vaatteita oli vähän ja lapset kulkivat samoissa vaatteissa. Vaatteet saattoivat olla kuluneita tai rikkiäisiä. Lasten nopeasta kasvusta johtuen vaatteet saattoivat olla liian pieniä tai eivät

soveltuneet sääolosuhteisiin. Oikeanlaisten talvivaatteiden puute vaikeutti lasten ulkoilua ja leikkeihin osallistumista. Lapset kertoivat, että vääränlaiset vaatteet leimasivat lapsen ja vaatteiden laatu kertoi, onko lapsi köyhä vai ei. (Andersen & Meiland 2019, 97; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 62; Harju & Thorød 2011, 8-9; Lemetyinen 2014, 107; Van der Hoek 2005, 25-27.)

5.2 Koti ja läheiset

Perheen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin vaikuttavia asioita on useita. Jokaisen perheen ja lapsen tarina on erilainen verrattuna toiseen lapseen tai perheeseen. Lasten kertomuksista nousi esille läheisverkoston tai ystävien tärkeys, sellaisten ihmisten, jotka auttoivat perhettä erilaisilla hyödykkeillä, mukavilla kokemuksilla tai ottivat mukaan lomamatkalle. Nämä tilanteet auttoivat lapsia jaksamaan paremmin elämistä köyhyyden keskellä. Lasten hyvinvointiin vaikutti myös vanhempien läsnäolo, myös etävanhemman osallisuus. Tärkeässä roolissa oli vanhemman kyky organisoida arkea ja löytää erilaisia keinoja haastaviin tilanteisiin. Perheen koko ja velkatilanne olivat myös ratkaisevassa asemassa perheen kokonaistilanteessa. (Harju & Thorød 2011, 14; Van der Hoek 2005, 30.)

Lapset olivat tietoisia perheen taloudellisesta tilanteesta. Lapset, jotka kertoivat perheen taloustilanteen olevan vaikea, pyrkivät ottamaan perheessä vastuuta asioista, jotka kuuluisivat normaalisti aikuisille. Lapset lainasivat vanhemmilleen omia säästöjään tai sukulaisilta saamiaan rahoja. Iältään vanhimmat lapset tekivät koulun ohella mahdollisuuksien mukaan töitä. Töistä saaduilla rahoilla lapset kustansivat omat vaatteensa, harrastusmaksunsa ja ostivat kotiin elintarvikkeita. Työn tekeminen väsytti lapsia ja koulumenestys kärsi väsymyksen johdosta. (Harju & Thorød 2011, 12; Ridge 2011, 81; Van der Hoek 2005, 29.)

Vanhimmat sisarukset saattoivat huolehtia nuorempien sisarusten tarpeista ja hankkia heille perushyödykkeitä (Harju & Thorød 2011, 10-13). Lapset huomasivat jo hyvin nuorena perheen taloudelliset vaikeudet. Lasten kertomuksien mukaan perheissä riideltiin rahasta ja vanhemmat olivat usein stressaantuneita ja pahantuulisia. Lapset kantoivat huolta rahojen riittämisestä ja olivat hyvin tietoisia perheen laskuista ja veloista. (Ridge 2011, 81; Ridge & Saunders, 2009, 409-502.) Pahimmat tilanteet ajoittuivat viikko ennen seuraavan tuen saantia. Tämä näkyi vanhemmuudessa kuormittavuutena, vanhemman käytöksen muuttumisena ja erilaisina vihanpurkauksina. Lapset

tulivat tästä surullisiksi. Lapset yrittivät kerätä pulloja tai jakaa lehtiä tilanteen helpottamiseksi. (Lemetyinen 2014, 107-108.)

Lapset eivät osanneet itse arvioida sitä, kuinka paljon heidän perheessään tarvitaan rahaa, jotta sen määrä olisi riittävää. Lapset tiesivät, että rahaa tarvittiin vuokraan, ruokaan ja esimerkiksi bussikorttiin. Lapset osasivat myös arvioida, oliko heidän perheellään johonkin menoon varaa. (Andersen & Meiland 2019, 98.) Köyhien perheiden lapset eivät aina edes maininneet vanhemmilleen omia halujaan tai jättivät pyytämättä rahaa esimerkiksi kouluretkeen. Lapset eivät halunneet tuottaa vanhemmilleen lisää stressiä. (Andersen & Meiland 2019, 98; Ridge 2011, 76.) Lapset kokivat retkiltä poisjäämisen epärealistiseksi ja harmittelivat tilannetta, vaikka olisivatkin itse tehneet päätöksen jäädä pois retkeltä. Lapset ymmärsivät ennalta, että rahaa maksulliseen retkeen ei olisi kuitenkaan. (Ridge 2011, 80.)

Lapset, joiden perheellä oli taloudellisesti vaikeaa, kaipasivat perheen kanssa yhdessä vietettyä aikaa tai lomamatkaa (Haanpää & Roos 2014, 95; Main & Pople 2011, 8). Köyhien perheiden lapset ovat yhteiskunnassa hyvin eriarvoisessa asemassa. Perheen yhteisiin aktiviteetteihin, kokemuksiin tai lomamatkoihin ei välttämättä ole varaa. Lasten juhlat, kuten syntymäpäivät voivat jäädä viettämättä tiukan taloudellisen tilanteen vuoksi. (Andersen & Meiland 2019, 98; Ridge 2011, 79.)

Huonon taloudellisen tilanteen vuoksi perheet asuivat kaupunkialueilla, joissa heillä oli varaa vuokra-asuntoon. Asuinympäristö ei ollut usein lapsille sopiva. Lapset kertoivat pelkäävänsä kotiympäristössään. Pelon syynä oli kotiympäristössä olevat jengit ja päihtyneet henkilöt. Monet lapset kertoivat nähneensä erilaisia pelkoja herättäviä tilanteita, kuten tappeluita. Lähiympäristöstä puuttuivat usein myös leikkipaikat lapsille. Lapset myös kuvailivat lähiympäristöä likaiseksi. Lasten kertomuksissa toistui ympäristön likaisuus, vaarallisuus ja leikkitilan puute. Lapset eivät halunneet olla lähipuistoissa, koska siellä oli usein juopuneita aikuisia tai jengien nuoria. (Andersen & Meiland 2019, 97; Ridge 2011, 78; Sletten 2010, 292.)

Lapset kertoivat häpeävänsä kotinsa kuntoa. Koteja kuvailtiin ahtaaksi, asunnossa oli vähän huonekaluja ja ne olivat vanhoja tai huonokuntoisia. (Lemetyinen 2014, 106.) Kotoa puuttuivat lähes kaikki mukavuudet. Lapset eivät kuvailleet kotia viihtyisäksi paikaksi. Kotona saattoi olla talvisin kylmää ja kosteaa. (Andersen & Meiland 2019, 97; Van der Hoek 2005, 26.) Köyhien perheiden lapset jakoivat huoneen yhden tai jopa useamman sisaruksen kanssa. Lapsilla ei ollut yksityisyyttä tai mahdollisuutta rauhoittua. Lapset myös kertoivat, että läksyjen tekeminen oli vaikeaa, koska kotoa

ei löydy siihen rauhallista paikkaa. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 52; Harju, & Thorød 2011, 10.) Lapset pitivät tärkeänä saada kutsua kavereitaan kylään, ja sen takia omaa tilaa tai huonetta pidettiin tarpeellisena (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 45). Lapset, joilta oma tila tai huone puuttui, halusivat sellaisen. Yhdeksi syyksi kerrottiin, että omille tavaroille olisi paikka, tilasta haluttiin tehdä oman näköinen ja kaivattiin omaa rauhaisaa paikkaa. Ahtaasti asumisen vuoksi usein oma tila jäi puuttumaan. (Lemetyinen 2014, 97.) Pahimmassa tilanteessa joiltakin lapsilta puuttui myös oma sänky tai nukkumapaikka (Van der Hoek 2005, 26). Oman huoneen puuttumista ei voi välttämättä sanoa vakavaksi aineelliseksi puutteeksi, mutta sen puute voi tarkoittaa sitä, että lapsi asuu ympäristössä, missä hänellä ei ole omaa rauhaa. Tämä taas voi heijastua lapsen toimintakykyyn ja keskittymiseen. (Shamrova & Lampe 2020, 2.)

Asumisen huono asumisen oli selvästi yhteydessä jaksamiseen. Tilanpuute ja kodin huono kunto näkyivät lasten nukkumisen ja opiskelun vaikeuksissa sekä sosiaalisissa suhteissa. Ystävät eivät halunneet tulla ahtaisiin ja kylmiin koteihin. Kylmyys ja kosteus näkyivät konkreettisesti myös lasten terveystilassa paljon sairasteluna. (Ridge 2011, 78.) Osa lapsista joutui muuttamaan usein. Syynä tähän saattoi olla halvempi asunto tai perheen saama häätö asunnosta. Usein uuden kodin myötä piti sopeutua myös uuteen kouluun ja uusien kavereiden löytämiseen. Lapset kokivat usein muuttamisen hankalaksi erityisesti sosiaalisten suhteiden osalta. (Lemetyinen 2014, 106; Ridge 2011, 78.)

Perheen ruokatilanne oli paljon yhteydessä perheen taloudelliseen tilanteeseen. Lapset kertoivat, että ruokaa oli yleensä vähänlaisesti ennen seuraavien tukien tuloa. Tällöin syötiin sitä, mihin oli varaa tai mitä löytyi kaapeista. Lapset kertoivat, että aterioita joutui jättämään väliin. Ruuaksi saattoi olla nuudeleita, pastaa, keittoa tai puuroa. Joskus lämmin ateria korvattiin muroilla tai kekseillä. (Andersen & Meiland 2019, 97; Harju & Thorød 2011, 9; Knight, O'Connell & Brannen 2018, 3; Van der Hoek 2005, 27.) Taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevan perheen lapset eivät välttämättä syöneet päivittäin lämmintä ateriaa. Vihannekset ja hedelmät olivat myös perheen budjetille liian kalliita, joten niitä syötiin harvoin. (Andersen & Meiland 2019, 97; Van der Hoek 2005, 25.) Lasten päivittäiseen ravinnon saantiin oli suuri merkitys ilmaisilla aterioilla koululla tai muualla kodin ulkopuolella. Perheen tilannetta helpottivat myös erilaiset ruoka-avustukset. (Andersen & Meiland 2019, 97.)

Pääsääntöisesti lapset saivat yleensä syödyksi jotain päivän aikana. Ongelmana oli enemmänkin jonkun aterian poisjääminen. Lasten kertomuksista nousi esille esimerkiksi nälkäisenä nukkumaan meneminen. (Ridge 2011, 77.) Aamupalan poisjääminen tuli myös esille lasten puheissa. Kouluun

mentiin nälkäisenä, mikä näkyi koulussa keskittymisen vaikeutena. Lapset kertoivat joutuvansa ongelmiin opettajan kanssa. Vanhemmat saattoivat jättää omaa ruokailuaan vähemmälle lasten hyväksi. Vanhimmat lapset kertoivat tuntevansa siitä syyllisyyttä. (Knight ym. 2018, 5, 7.) Lapset kuvailivat ruokaa epäterveelliseksi ja yksipuoliseksi. Ruokaa oli liian vähän perheenjäseniä kohden. Samaa ruokaa syötiin monta päivää. Ruokailun välit olivat pitkiä ja epäsäännöllisiä. Lapset kertoivat, että he kävivät syömässä mahdollisuuksien mukaan ystävien luona. Herkkuja ja hyviä ruokia ei ollut tarjolla. (Lemetyinen 2014, 106-107; Knight ym. 2018, 4.)

5.3 Vapaa-aika ja sosiaaliset suhteet

Perheen toimeentulolla oli selvä vaikutus lasten harrastusmahdollisuuksiin (Haanpää & Roos 2015, 90). Taloudellisesti vaikeimmissa tilanteissa elävät lapset harrastivat harvemmin kuin taloudellisesti vakaassa tilanteessa elävät lapset. Harrastusten esteeksi kerrottiin jäsenmaksut ja harrastukseen tarvittavat välinehankinnat. (Attree 2004, 685; Sletten 2010, 300; Van der Hoek 2005, 28.) Lapset, joilla oli harrastus, kertoivat sen olevan mielekäästä. Harrastuksen kautta lapset saivat sekä kavereita että yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Hakovirta & Rantalaiho, 2012, 55.)

Hakovirran ja Rantalaihon (2012, 55) tutkimuksessa lapset kertoivat pitävänsä harrastusta tärkeänä, erityisesti liikuntaharrastuksista pidettiin. Lapset pitivät tärkeänä liikkumista, sillä silloin ei olla pelkästään tietokoneella. Lasten mielestä jokaisen lapsen tulisi saada harrastaa. Lasten puheessa raha ei ollut ainoa syy harrastuksen puuttumiseen, vaan joskus lapsi ei vain halunnut harrastaa.

Lasten keskuudessa oli tilanteita, joissa lapsi joutui lopettamaan oman harrastuksensa perheen vaikean taloustilanteen takia. Pitkittyneet talousvaikeudet olivat yleisin syy harrastuksen lopettamiseen. Lyhytaikaisen vaikeuden takia lapset eivät yleensä harrastusta lopettaneet. Lasten kokemuksen mukaan harrastuksen jättäminen oli raskas päätös, joka vaikutti moneen asiaan. Lapsilla ei ollut enää ohjattua toimintaa vapaa-ajalla. Myöskään ystäviä, joiden kanssa oli harrastettu, ei nähty usein. Harrastuksen jättäminen laittoi köyhän perheen lapsen eriarvoiseen asemaan. Hän ei esimerkiksi voinut tulevaisuudessa tehdä harrastuksestaan ammattia, koska keskeytti harrastuksen nuorena. Lapset, jotka olivat valinneet itselleen maksuttoman harrastuksen, olivat siihen tyytyväisiä, sillä rahapulan vuoksi ei tarvinnut lopettaa harrastusta. (Lemetyinen 2014, 109.)

Perheen taloustilanne vaikutti paljon harrastuksen valintaan. Kalliit harrastukset olivat mahdollisia ainoastaan hyvin toimeentulevien perheiden lapsille. Kalliiden harrastuksien joukkoon lapset luokittelivat esimerkiksi purjehduksen, ratsastuksen tai laskettelemisen. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 67.) Aineellinen köyhyys määritteli paljon lasten vapaa-ajan aktiviteetteja ja sosiaalisia suhteita. Köyhyys oli lasten esteenä toimia yhteiskunnassa normaalilla tavalla ikäistensä parissa ja luoda sosiaalisia suhteita. Köyhien perheiden lapset olivat useammin eristyksissä sosiaalisista suhteista verrattuna samanikäisiin. Nämä lapset osallistuivat harvemmin vapaa-ajan aktiviteetteihin. (Sletten 2010, 291, 293; Van der Hoek 2005, 28.) Varakkaampien perheiden lapset saivat enemmän sosiaalisia kokemuksia, mikä samalla kehitti lasten sosiaalisia suhteita. Taloudellinen tilanne on hyvin vahvasti sidoksissa lasten kehitykseen monilla elämän osa-alueilla. (Haanpää & Roos 2015, 90.)

Ystävien merkitys korostui varsinkin lasten kasvaessa, ja aikaa haluttiin viettää enemmän oman perheen ulkopuolella (Sletten 2010, 292). Köyhillä lapsilla oli vaikeuksia ylläpitää ystävyysuhteita. Lapset kertoivat, että he eivät voineet kutsua ystäviään kylään, koska heillä ei ollut omaa huonetta, pelikonsolia tai perheellä ei ollut varaa tarjota kavereille ruokaa. (Attree 2004, 685.) Ystävät eivät halunneet tulla sellaisen lapsen luo, jonka kotona ei ollut mitään tekemistä eikä riittävästi tilaa. Lapset eivät myöskään kutsuneet itse ystäviä kotiinsa, jos koti oli huonossa kunnossa. Lapset eivät halunneet muiden tietävän heidän elämäntilanteestaan. (Sletten 2010, 295, 304.) Lapset arvostivat sellaisten lasten koteja, joissa oli erilaisia aktiviteetteja, varsinkin omakotitalot olivat suosiossa uima-altaineen ja trampoliineineen (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 52).

Köyhien perheiden lapset eivät kokeneet itseään suosituiksi ikäistensä parissa. He kokivat, että heillä ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia osallistua ikäistensä vapaa-ajan viettoon, sillä he joutuivat jäämään pois toiminnoista, joihin tarvittiin rahaa. Huonosti toimeentulevien perheiden lapsia ei välttämättä kutsuttu mukaan siitä syystä, että heillä ei ollut rahaa. (Sletten 2010, 307-308.) Köyhyys toi lasten elämään häpeän tunteen. Lasten mielestä olikin helpompi itse sulkea itsensä pois sosiaalisista suhteista, sillä tällöin ei tarvinnut selittää, miksi ei pääse osallistumaan. (Sletten 2010, 295.) Kysymys ei ollut aina siitä, että muut lapset sulkivat köyhät lapset pois yhteisistä tekemisistä, vaan yleensä syinä olivat matkaliput, sisäänpääsymaksut tai jotkin muut kulut (Redmond 2009, 7).

Pienituloisten perheiden lapset viettivät saman ikäisten lasten kanssa aikaa lähinnä koulussa. Vapaa-ajalla yhteistä ajanviettoa oli pientulosten perheiden lapsilla huomattavasti vähemmän verrattuna hyvin toimeentulevien lasten perheisiin. (Harju & Thorød 2011, 5; Redmond 2009, 8.) Köyhyys vaikuttaa lapsen aktiiviseen elämään, sillä tällöin lapsi ei pääse kokemaan asioita, joita haluaisi.

Lapset kertoivat, että ilman rahaa on usein vähemmän tekemistä, joten aikaa kulutetaan pelikonsolin tai television äärellä. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 65-67.) Köyhien perheiden lapset kertoivat viettävänsä aikaa usein samassa elämäntilanteessa olevien ystävien kanssa. Ajanviettopaikkoja olivat yleensä kadut tai muut julkiset paikat. (Attree 2004, 685.) Kokemuksien puute vaikutti lasten keskuudessa myös vertaisryhmässä käydyissä keskusteluissa. Esimerkiksi jos ei ollut nähnyt suosittuja elokuvia elokuvateatterissa tai matkustanut ulkomailla, ei voinut osallistua yhteisiin keskusteluihin niistä aiheista. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 87.) Lapset eivät usein myöskään lomilla tehneet mitään erikoista, he vain olivat. Lapset eivät kertomansa mukaan käyneet lomamatkoilla. Lomamatkat olivat lasten puheissa usein, koska niitä toivottiin ja ikätoverit puhuivat niistä. (Van der Hoek 2005, 28.)

Lasten keskuudessa raha ei kuitenkaan ollut merkittävin ystävien valintakriteeri. Lasten kertomusten mukaan heillä oli ystävinä sellaisia lapsia, joiden perheillä ei ollut samanlainen taloudellinen tilanne kuin heillä. Lapset kertoivat pyrkivänsä tekemään sellaisia asioita, joihin kaikilla on varaa. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 65, 84.) Lapset myös ostivat tai lainasivat rahaa sellaisille kavereille, joilla muuten ei olisi ollut varaa osallistua. Lapsia olisi harmittanut, jos kaveri olisi jäänyt pois yhteisestä ajanvietosta. Esille tuli myös kokemuksia siitä, että rahan saaminen tai lainaaminen tuottivat häpeää sille lapselle, jolla rahaa ei ollut. (Lemetyinen 2014, 109.)

Joissakin maissa lapsilla tuli olla koulussa koulupuku ja koulutarvikkeita piti hankkia itse. Tämä laittoi köyhien perheiden lapset eriarvoiseen asemaan. Lapsilta saattoi köyhyiden takia puuttua joitain olennaisia tavaroita ja koulupuku saattoi olla rikkinäinen tai kulahtanut. Lapset kertoivat joutuvansa ongelmiin edellä mainituista asioista. Joissakin maissa kouluruokaa oli tarjolla ainoastaan köyhille lapsille, mikä leimasi lapsia. (Ridge 2011, 80.) Lapset eivät pitäneet tulevaisuuden varakkuutta tärkeiden asioiden joukossa. Köyhien lasten tulevaisuuden suunnitelmat eivät olleet aina kovin suuria. Osittain tämä saattoi johtua heikosta itsetunnosta. (Haanpää & Roos 2015, 95.) Pienituloisen perheen lapsilla oli suurempi vaara jättää koulu kesken ja syrjäytyä (Harju & Thorød 2011, 11). Koulun keskeytymisen syynä oli usein töihin meno ja tarve oman rahan tienämiseen. Lapset kertoivat, että jatkokoulutukseen, kuten esimerkiksi lukioon, ei voinut mennä, jos siihen tarvittiin rahaa. Lapsilla olisi ollut sekä kykyä että oppimishalua jatkokoulutukseen. Kouluttamattomuus laittoi köyhät lapset eriarvoiseen asemaan tulevaisuuden mahdollisuuksia ajatellen. Näillä lapsilla köyhyiden kierre saattaa usein jatkua omassa aikuisuudessa. (Lemetyinen 2014, 109.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmani tehtävä oli selvittää, mitä lapsuudessa eletty aineellinen köyhyys merkitsee lasten arjessa lasten omien kokemusten kautta ja missä elämän osa-alueilla aineellinen köyhyys näkyy. Tässä luvussa tuon esille lasten kokemusten pohjalta esille nousseita tuloksia. Tulokset vastaavat tutkimuskysymykseen lasten äänen tullessa vahvasti esille.

Vanhempien taloudellinen tilanne asetti lapset yhteiskunnallisesti eriarvoiseen asemaan. Lapset eivät ole itsenäisiä ja näin ollen he ovat riippuvaisia perheen taloudellisesta tilanteesta. Taloudelliset vaikeudet voivat aiheuttaa hyvinkin moninaisia ongelmia sekä olla yhteydessä lapsen kehitykseen ja kasvuun. On kuitenkin muistettava, että jokaisen perheen tilanne on erilainen ja jokainen ihminen, myös lapsi, kokee köyhyyden yksilöllisesti. Eri lapsille eri asiat ovat merkityksellisimpiä. Tutkielmassa nousi esille lasten kulutuskeskeisempi tapa toimia nyky-yhteiskunnassa, mikä ilmeni lapsille ostettujen kulutustavaroiden määrässä. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 17.) Lapset kiinnittivät enemmän huomiota omiin kulutusmahdollisuuksiinsa ja vertailivat niitä muiden samanikäisten kulutusmahdollisuuksiin (Hakovirta & Kallio 2014, 153). Lapset kokivat köyhyyttä enimmäkseen omien kulutusmahdollisuuksiensa kautta. Kulutusmahdollisuudet olivat yhteydessä moniin elämän osa-alueisiin. Aineellisen köyhyyden kokeminen lapsuudessa oli lapsen näkökulmasta hyvinkin merkittävä ongelma. (Hakovirta & Rantalaiho 2011, 342.)

Tutkimuksissa tuli harvemmin esille lasten välttämättömien tarvikkeiden kokonaisuute. Lapsilla oli koti, vaatteet, tavaroita ja ruokaa. (Hakovirta & Kallio 2014, 156; Harju & Thorød 2011, 2.) Lasten keskuudessa köyhyys nousi esille subjektiivisena kokemuksena. Köyhien perheiden lasten tavarat eivät vastanneet usein ikätovereiden keskuudessa vallitsevaa normistoa. Lapsilta puuttuivat muotinormistoon kuuluvat vaatteet ja minimitaso vaatimusten elektroniikka. Lasten näkökulmasta katsottuna köyhyys näkyi usein tavaroiden puuttumisena. (Hakovirta & Kallio 2014, 156-159.)

Hyvinvointivaltioissa monet palvelut ovat kaikkien saatavilla, mikä tuo tasavertaisuutta lasten välille. Köyhien perheiden lasten eriarvoisuus korostuikin suurimmaksi osaksi vapaa-ajalla. Maksukyvyttömyyden takia köyhien lasten elinympäristö oli kapeampi. Lapset jäivät erilaisten mahdollisuuksien ulkopuolelle. Maksulliset harrastukset, aktiviteetit ja vapaa-ajanvietto kavereiden

kanssa olivat vähäisiä tai kokonaan poissuljettuja. Perheen yhteiset tekemiset, kuten yhteiset lomamatkat tai ravintolassa käynnit, olivat myös rajoitettuja. (Hakovirta & Rantalaiho 2011, 344.)

Lasten iällä oli merkitys siinä, miten he ymmärsivät oman köyhyyteensä. Lapsen kasvaessa hänen kulutustarpeensa kasvoivat ja vapaa-ajan vieton tärkeys korostui. (Hakovirta & Rantalaiho 2011, 347.) Lapsen kasvaessa myös lapsen pukeutumistyyli tuli tärkeämmäksi ja kavereitten kanssa vietetyn ajan tärkeys korostui. Rahan tarve kasvoi ja sen puuttumisen seuraukset muuttuivat lasten arjessa merkityksellisiksi. Vanhimmat lapset alkoivat mahdollisuuksien mukaan ottaa vastuuta omista kulutusmahdollisuuksistaan tekemällä töitä iltaisin, viikonloppuisin ja lomilla. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 16.)

Köyhien perheiden lapset alkoivat iän karttuessa olla huolissaan perheen menoista ja laskuista. Lapset pyrkivät ottamaan vastuuta lainaamalla rahaa tai maksamalla perheen sellaisia menoja, jotka normaalisti kuuluisivat aikuisille. (Hakovirta & Rantalaiho 2011, 347-348.) Lapset myös luopuivat omista kulutustarpeistaan helpottaakseen perheen taloustilannetta. Tällaisen taakan ei normaalisti tulisi kuulua lapsuuteen ja näin ollen monet lapset ottivatkin liian ison vastuun ikäisekseen. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 16.)

Yksi vaikuttava tekijä oli järjestelmä siinä yhteiskunnassa, jossa lapsi asui. Merkityksellistä oli mahdollisuus maksuttomaan kouluruokaan sekä ilmaisten koulutarvikkeiden saaminen koululta. Ne lapset, jotka asuivat sellaisessa maassa, jossa nämä edellä mainitut asiat olivat perheen vastuulla, olivat myös näissä asioissa epätasa-arvoisia tilanteeseen nähden ja kokivat siitä huonommuutta. Ero tuli esille esimerkiksi pohjoismaisten ja brittiläisten nuorten välillä. Pohjoismaissa kouluruoka on kaikille ilmaista, kun taas Isossa-Britanniassa kouluruoka on ilmaista vain todistetusti vähävaraisille lapsille. Lapsi ei välttämättä saa ilmaista kouluruoka, vaikka perheessä olisikin aineellista köyhyyttä. (Sletten 2010, 292.)

Aineellisen köyhyyden seurauksena lapsi saattoi olla vaarassa joutua kiusatuksi. Lapset pelkäsivät sekä kiusatuksi tulemistä että erilaisuutta muihin verrattuna. Oma heikkoa taloudellista tilannetta pyrittiin peittelemään kaikin keinoin. Ruokaan liittyvät pulmat olivat lasten keskuudessa yleensä toissijaisia ongelmia, sillä ne eivät näkyneet lasten keskuudessa päällepäin ja näin ollen ne eivät olleet niin merkityksellisiä kuin materian puute. (Ridge 2011, 82; Sletten 2010, 295; Van der Hoek 2005, 27.)

Lapset osasivat kertoa ja arvioida hyvin realistisesti köyhyyteen liittyviä pulmia. Lapset osoittautuivat järkeviksi kuluttajiksi. Tämä tulos osoittaa, että lapset osasivat hyvin tarkasti arvioida sitä, mikä on tarpeellista ja mikä haluun perustuvaa kulutusta. (Haanpää & Roos 2014, 21.) Lapset luokittelivat normaalisti tiettyjen asioiden omistamisen, kuten tavallisen talon ja auton, oman huoneen, taskurahan, älypuhelimien, tietokoneen, internetin, television, pelikonsolin, musiikkisoittimen, oman pihan tai hyvän leikkipuiston. Lapsille olivat normaaleja myös yhteiset lomamatkat perheen kanssa. (Main & Pople 2011, 8.)

Tutkimustulokset vahvistavat sen, että lasten köyhyyden tarkastelua ei tulisi jättää pelkästään tuloperusteisten indikaattoreiden tarkasteluun, vaan köyhyyden tarkasteluun tulisi sisällyttää arvio koetuista puuteasteista. Köyhyyttä tulisi tarkastella ja verrata suhteessa siihen yhteiskuntaan, jossa lapsi asuu. Lapsen elämänlaadun tulisi olla tasavertainen yhteiskuntaan verrattuna, jotta lapsi voisi viettää tasavertaista lapsuutta samanikäisiin lapsiin verrattuna. Aineellisen hyvinvoinnin on todettu parantavan lasten tasavertaisuutta samanikäisten keskuudessa ja mahdollistavan lapselle tasapainoisen lapsuuden. Aineellisen köyhyyden tarkastelu tuo esille myös sellaiset lapset, jotka eivät tilastollisesti kuulu köyhiin kotitalouksiin, mutta kärsivät aineellisesta köyhyydestä. Ne maat, joissa lapsille on tarjolla tasavertaiset kasvuolosuhteet, ovat tutkitusti hyvinvoinnin eri osa-alueiden kärkipäässä. (Hakovirta & Rantalaiho 2011, 342; Shamrova & Lampe 2020, 3.)

Eri tulokäsitteisiin perustuvat tulokset auttavat havainnollistamaan köyhyyttä ja maiden välisiä eroja. Tämä auttaa löytämään erilaisia tapoja vähentää lapsiköyhyyttä eri maissa. Esimerkiksi Pohjoismaissa on helpotettu lapsiperheiden verotusta, mikä konkreettisesti vähentää lapsiköyhyyttä. Lasten köyhyysriski on sidoksissa maan toimintatapoihin ja resurssien jakamisen käytäntöihin niin, että ne suoranaisesti vähentävät lasten köyhyysriskejä. (Karvonen & Salmi 2016.) Merkityksellistä tietoa ovat tuottaneet esimerkiksi Isossa-Britanniassa tehdyt tutkimukset, joissa on tarkasteltu lasten taloudellista eriarvoisuutta varsinkin kohdennetusti vähävaraisten ja köyhien lasten arjessa. Lapsilta kysyttäessä on saatu konkreettista tietoa eletystä arjesta ja haasteista, joita köyhyys on tuonut lapsen elämään. (Hakovirta & Rantalaiho 2011, 345.) Laajempi arviointi, jossa on huomioitu lasten kokemukset ja perheindikaattorit, antaa tarkemman kuvan aineellisesta hyvinvoinnista (Main & Pople 2011, 37).

Suomessa lasten köyhyys on vielä alhaista, mutta siitä huolimatta lapsiperheiden elämänlaatu ja sitä myötä lasten elämänlaatu ei ole tasavertaista Suomessakaan. Suomessa on pyritty helpottamaan lasten köyhyyttä erilaisilla lapsiperheille tarkoitetuilla tukimuodoilla. (Kallio & Hakovirta 2020, 79.)

Suomessa on alettu vasta viime vuosina ottaa lasten omia kokemuksia mukaan tutkimuksiin. Tutkimukset, joissa on tutkittu tietoisesti köyhien perheiden lapsia, ovat vielä vähäisiä määrältään. Olisikin tärkeää saada köyhien perheiden lapsilta tietoa köyhyyden kokemusiin liittyen, jotta maan resurssit voitaisiin jakaa kohdennetusti näihin perheisiin.

LÄHTEET

- Andersen, M. & Meiland, S. 2019. Being poor from children's point of view. The potential of childhood theory and qualitative methods for child poverty research: Findings from two qualitative studies of poverty in Germany. *Children and Youth Service Review* Vol. 97, 94-99.
- Attree, P. 2004. *Growing up in Disadvantage: a Systematic Review of the Qualitative Evidence*. Blackwell Scientific Publications, 679-689.
- Chaplin, L.N. & John, D.R. 2007. Growing up in a Material World: Age Differences in Materialism in Children and Adolescents. *Journal of Consumer Research* 34(4), 480-493.
- Haanpää, L & Roos, S. 2015. Nuoret luopin alla 2014. Teemana kuluttajuus ja taloudellinen eriarvoisuus. Turku: Lapsi- ja nuorisotutkimuskeskus CYRI 1.
- Hakovirta, M & Rantalaiho, M. 2012. Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124.
- Hakovirta, M. & Kallio, J. 2014. Lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(2), 152-161.
- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. 2011. Lapsuudentutkimuksen näkökulma taloudelliseen eriarvoisuuteen. *Janus* 19(4), 342- 357.
- Hannele, S. & Salmi, M. & Lammi-Taskula, J. 2011. Kriisistä kriisiin: Lapsiperheiden toimentulo 1995-2009. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(5), 535 - 543.
- Harju, A. & Thorød, A.B. 2011. Child Poverty in a Scandinavian Welfare Context-From Children's Point of View. *Child Indicators Research* 4(2), 283-299.
- Jäntti, M. 2010. Lapsiköyhyydestä Suomessa. Teoksessa U. Hämäläinen & O. Kangas. *Perhepiirissä*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 66-73.
- Kallio, J. & Hakovirta, M. 2020. *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 2008. *Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Karvonen, S. & Salmi, M. 2016. *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpaperi 30.
- Knight, A. & O'Connell, R. & Brannen, J. 2018. Eating with Friends, Family or Not at All: Young People's Experiences of Food Poverty in the UK. *National Children's Bureau*, 3-7.
- Krok, S. 2009. *Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa*. Tampere: Tampereen Ylipoistopaino Oy.

Lemetyinen, L. 2014. Katsaus perheen köyhyydestä aiheutuviin lasten toiseuden kokemuksiin. Teoksessa M. Gissler & M. Kekkonen & P. Känkänen & P. Muranen & M. Wrede-Jäntti. Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot – vuosikirja 2014. Tampere: THL, 106–110.

Limani, D. & Gábos, A. & Baroma, R.S. & Kopasz, M. 2020. Social Status Inequalities in Child Poverty in the European Union. Analysis of the Current Situation and Changes Since the 2008 Crisis by Children's Parental Background. European Union's Horizon. Grant Agreement No 730998.

Main, G. & Pople, L. 2011. Missing out: A Child Centred Analysis of Material Deprivation and Subjective well Bening Contents. The Children's Society

Mira Aaboen Sletten, M.A. 2010. Social Costs of Poverty; Leisure Time Socializing and the Subjective Experience of Social Isolation Among 13–16-year-old Norwegians. Journal of Youth Studies 13(3), 291-315.

MLL. 2010. Nuorten kokemuksia perheen taloudellisesta tilanteesta. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Moisio, P. 2006. Suhteellinen köyhyys Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 71(6), 639.

Redmond, G. 2009. Children as Actors: How Does the Child Perspectives Literature Treat Agency in the Context of Poverty? Social Policy and Society 8(04), 541-550.

Ridge, T. 2011. The Everyday Costs of Poverty in Childhood: A Review of Qualitative Research Exploring the Lives and Experiences of Low-Income Children in the UK. Children & Society. Vol. 25, 73-84.

Ridge, T. & Saunders, P. 2009. Introduction: Themed section on Children's Perspectives on Poverty and Disadvantage in Rich and Developing Countries. Social Policy & Society, 499-502.

Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Viitattu 06.04.2021
https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/7961/isbn_978-952-476-349-3.pdf?sequence=1

Shamrova, D. & Lampe, J. 2020. Understanding Patterns of Child Material Deprivation in Five Regions of the World: A children's Rights Perspective. Children and Youth Services Review. Vol. 108.

Suomen virallinen tilasto. 2019. Elinolotilasto. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 12.3.2021
http://www.stat.fi/til/eot/2019/01/eot_2019_01_2020-03-27_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto.2020. Tulojakotilasto 2019. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 11.03.2021
http://www.stat.fi/til/tjt/2019/03/tjt_2019_03_2020-12-18_fi.pdf

Van der Hoek, T. 2005. Through Children's Eyes an Initial Study of Children's Personal Experiences and Coping Strategies Growing up Poor in an Affluent Netherlands. Innocent Working Paper. 2005-06.

Wikipedia. Hyvinvointivaltio. 2021. Viitattu 23.05.2021
https://fi.wikipedia.org/wiki/Hyvinvointivaltio#Ideologiat_ja_hyvinvointivaltio